

Humanistyczne ceremonie ślubów jednopłciowych w Polsce – motywacje par¹

Humanistic Same-Sex Marriage Ceremonies in Poland – Motivations of Couples

Abstract

Same-sex marriages in Poland still remain in the sphere of legal and social lack of recognition. Although we start to more often hear about the weddings of same-sex couples concluded in Poland – in most cases as part of humanistic ceremonies – this events still raise a lot of emotions and controversy. However, it cannot be denied that more and more homosexual couples decide to take this step; often supplementing it with legal regulations based on a notarial agreement. The aim of this study is to show the motivation of same-sex couples deciding to attend a humanistic wedding ceremony in Poland. Based on elaboration of ethnographic material collected mainly on the basis of the free-form interview method, four types of motivation – like life stage emphasis, socialization of relation, communication of new status, and activism – were indicated.

Keywords: same-sex marriages, humanist wedding, LGBT+, LGBT+ anthropology, family turn

Co jakiś czas media donoszą o humanistycznych ceremoniach ślubów jednopłciowych odbywających się w Polsce. Informacje te najczęściej stają się punktem zapalnym dyskusji dotyczących prawnego rozpoznania² par homoseksualnych

¹ Niniejsza publikacja powstała na podstawie pracy magisterskiej pt. „Ogłaszam was mężem i mężem”. *Humanistyczne ceremonie ślubów jednopłciowych w Polsce – motywacje par*, napisanej pod kierunkiem prof. dra hab. Zbigniewa Libery na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie.

² W kontekście prawnym, jak i społecznym, mówimy o rozpoznaniu par/małżeństw/rodzin jednopłciowych. Określenie „uznanie” oznacza konstytuowanie nowego elementu rzeczywistości, a w tym przypadku mówimy o istniejącym zjawisku.

w polskim prawie. Gdy w sierpniu 2021 roku para lekarzy z Bydgoszczy z okazji ślubu otrzymała list gratulacyjny od prezydenta miasta, sytuację tę skomentował sam wiceminister sprawiedliwości, wyrażając swoje oburzenie i nazywając ceremonię „błżeństwem i udawanym ślubem” (cyt. za: *Wiceminister Sprawiedliwości o ślubie lekarzy...* 2021). Nie ulega wątpliwości, że w polskim społeczeństwie ślub dwóch osób tej samej płci może wzbudzać szereg emocji. W niniejszym artykule postanowiono zadać pytanie o motywacje, którymi kierują się pary homoseksualne decydujące się na ceremonie ślubu humanistycznego.

Do tej pory wielu badaczy analizowało motywacje stojące za wyborem humanistycznej formy ślubu, w tym również w przypadku par jedнопłciowych. Wskazywane na podstawie wypowiedzi badanych główne typy motywacji były jednak oparte głównie na przekonaniach i potrzebach badanej większości heteroseksualnej (Rejowska 2021; Majdecka 2018). Pogłębione analizy, w tym niniejsza praca, ukazują, że motywacje par homoseksualnych zdecydowanie od nich odbiegają. Przykładowo, chęć okazania sprzeciwu wobec instytucji państwa czy wymogów społecznych wśród par hetero opiera się na odmowie traktowania zawarcia małżeństwa w Urzędzie Stanu Cywilnego jako kluczowego wydarzenia. Sprzeciwiają się zbyt oficjalnej formie ceremonii. Takie pary nierzadko demonstrują swoją awersję wobec formalnych ceremonii, decydując się na ślub humanistyczny, który w swej formie odbiega od znanych nam ceremonii. W przypadku par jedнопłciowych ślub humanistyczny ma odmienne znaczenie, ponieważ akt samego zawarcia związku jest wyrażeniem oporu i wyrazem dążenia do akceptacji i równouprawnienia. Dlatego niniejsza praca stanowi uzupełnienie luki w badaniach ceremonii ślubu humanistycznego w Polsce.

Główną metodą pozyskiwania materiału etnograficznego był wywiad swobodny. Każdy z respondentów (5) – pary jedнопłciowe – był informowany o temacie rozmowy i celach jej wykorzystania. Rozmówcy sami kierowali prowadzoną narcją. Wywiady trwały 40–100 minut. Respondenci to mieszkańcy miasta, reprezentanci klasy średniej, wyżej wykształceni, w przedziale wiekowym 23–40 lat, przygotowujący się lub będący po ceremonii ślubnej, która odbędzie się lub była w Polsce. Na rozmowę chętniej umawiały się pary żeńskie niż męskie. Może to wynikać między innymi z takich czynników, jak większa otwartość na dzielenie się swoimi doświadczeniami emocjonalnymi i osobistymi, a także odzwierciedlać poziom zaangażowania kobiet w kwestie związane z tożsamością i widzialnością w społeczności LGBT+, gdzie często odgrywają rolę liderów w rozmowach dotyczących akceptacji i równouprawnienia.

Ze względu na znaczący brak literatury naukowej dotyczącej ślubów par jedнопłciowych w Polsce korzystano z materiałów odnoszących się do ceremonii humanistycznych, wesel i ślubów heteroseksualnych, a także publikacji z zakresu *gender studies* odnoszących się do społeczności LGBT+. Oprócz treści naukowych dokonano przeglądu 20 artykułów publicystycznych (wywiady lub reportaże) oraz 22 ofert ślubnych dla par jedнопłciowych.

Badanie społeczności LGBT+ w Polsce niesie ze sobą wiele problemów natury praktycznej. Mimo zwiększającej się widoczności par jedнопłciowych w społeczeństwie, nadal pozostają one w obrębie rzeczywistości ukrytej, do której jest ograniczony dostęp. Społeczności te są raczej zamknięte i niechętnie dopuszczają do siebie osoby z zewnątrz, o nieznanym im poglądach lub celach³. Z tego też powodu szerokie działania podejmowane celem pozyskania znacznej liczby respondentów nie przyniosły oczekiwanego skutku. Najbardziej efektywna okazała się metoda kuli śnieżnej.

W pierwszym podrozdziale publikacji zarysowano dostrzegalny pośród polskiej społeczności LGBT+ zwrot ku rodzinie. Wydaje się, że nie jest to całkowicie nowy kierunek, lecz raczej wyraz zmiany w warunkach społecznych i prawnych, które umożliwiły pełniejsze wyrażenie aspiracji do życia rodzinnego. Wcześniej społeczność LGBT+ koncentrowała się na walce o podstawowe prawa i widzialność, tworząc przestrzenie emancypacyjne i protestując przeciw dyskryminacji. Wraz z większą akceptacją społeczną i globalnymi zmianami, takimi jak wprowadzenie równości małżeńskiej w innych krajach, pojawiła się możliwość otwartego wyrażania chęci budowania rodziny. Zjawisko to bezpośrednio wpływa na poszukiwanie przez pary jedнопłciowe różnego typu strategii, aby uchodzić za rodzinę/malżeństwo zarówno we własnym mniemaniu, jak i w opinii społecznej⁴. Niektóre z tych działań, ze szczególnym uwzględnieniem ceremonii ślubu humanistycznego, są przedmiotem analizy kolejnego podrozdziału. W ostatniej, najobszerniejszej części pracy omówiono cztery główne motywacje, którymi kierowali się respondenci przy podejmowaniu decyzji o ceremonii ślubnej w Polsce. Na koniec dokonano krótkiego podsumowania.

Zwrot ku rodzinie

Najnowszy raport *Sytuacja społeczna osób LGBT*⁵ (Winiewski, Świder 2021), wydany przez Stowarzyszenie Kampania Przeciw Homofobii (KPH), zwraca uwagę na zwrot, który dokonał się w ostatnich latach w kwestii akceptacji osób nieheteronormatywnych w Polsce⁶. Gdy w 2017 roku wszelkie badania wskazywały na tendencję wzrostową, to aktualne dane pokazują, że w ciągu kilku lat nastąpił bardzo wyraźny odwrót od korzystnych wcześniej trendów. Według autorów raportu

³ O podobnych problemach wspominali również inni badacze (Wojciechowska 2014; Moszka 2020).

⁴ W pracy wielokrotnie pojawi się zapis „jedнопłciowe małżeństwa/rodziny”. Traktuję obydwa pojęcia synonimicznie, ponieważ dla każdego z moich respondentów małżeństwo jest równoznaczne z rozpoczęciem życia rodzinnego.

⁵ LGBT – lesbijki, geje, osoby biseksualne, transpłciowe i aseksualne. Jednak badanie obejmuje również osoby panseksualne, queerowe i interpłciowe.

⁶ Podobne wnioski prezentuje Centrum Badania Opinii Społecznej (CBOS 2019).

przyczyną takiej sytuacji jest między innymi mocno obecny w polskiej przestrzeni publicznej dyskurs homofobiczny. Przykładowo podczas kampanii wyborczej na urząd Prezydenta RP przedstawiciel partii Prawo i Sprawiedliwość Andrzej Duda na spotkaniu z wyborcami w Brzegu (13.06.2020) nazwał ruch LGBT+ „neobolszewizmem”, przypisując mu cechy agresywnej indoktrynacji mającej na celu ideologizowanie dzieci, tak jak czynił to bolszewizm (Malinowski 2020). Niestety brak silnych instytucji oraz bezkarność rządzących, nieponoszących odpowiedzialności za jawnie dyskryminujące wypowiedzi, sprawia, że sytuacja osób LGBT+ w Polsce w porównaniu z większością krajów zachodnich jest zatrważająca, a wszelkie merytoryczne dyskusje, dotyczące regulacji prawnych dbających o dobro mniejszości seksualnej, wydają się niemożliwe.

Mimo niełatwego dla osób homoseksualnych środowiska wśród polskiej społeczności LGBT+ dostrzeżono, tak jak i na Zachodzie, zwrot ku rodzinie (Mizielńska, Stasińska 2014: 112). Najogólniej mówiąc, charakteryzuje się on tym, że osoby homoseksualne dążą do odtworzenia społecznie przyjętych norm dotyczących życia rodzinnego. Raporty KPH wykazują, że większość osób homoseksualnych poszukuje stałego partnera, tworzy z nim związek oparty na bliskości psychicznej i fizycznej oraz dąży do stabilizacji, co przejawia się m.in. w wysokiej akceptacji wartości rodzinnych (Abramowicz 2007; Krzemiński 2009). Zwrot ten jest pokłosiem zmian społecznych zachodzących na gruncie postrzegania rodziny, która coraz bardziej traci znaczenie ekonomiczne, a relacje między jej członkami są kwestią indywidualną. Na wartości zyskały „więzi emocjonalne, które decydują o tym, że ktoś jest rodziną” (Mizielńska, Abramowicz, Stasińska 2014: 9). W Polsce coraz częściej słyszymy o rodzinach z wyboru, tworzonych bez społecznego czy prawnego wsparcia, a jej członkowie nie zawsze są złączeni więzami krwi. Mianem tym szczególnie określa się rodziny tworzone przez pary jedнопłciowe wychowujące dzieci⁷, które w przeciwieństwie do rodzin z wyboru tworzonych przez mężczyznę i kobietę nie mogą liczyć na pomoc prawną, a wsparcie społeczne często jest niedostępne.

W wypowiedziach respondentów podczas badań prowadzonych przez autora bez problemu dało się dostrzec omawiany zwrot. Wielokrotnie wskazywali oni na wewnętrzną potrzebę oraz działania podejmowane po to, by jawić się jako rodzina. Co więcej, jest on również dostrzegalny w działaniach aktywistycznych. Wykorzystując szeroko rozumiane media, działacze/aktywiści dążą do znormalizowania obrazu par/małżeństw jedнопłciowych, czyniąc je widocznymi. Ma to na celu nadać problemom par/rodzin jedнопłciowych „twarz, by były rozpoznawane przez pryzmat prywatnych dramatów” (Mizielńska, Stasińska 2014: 113).

⁷ Ze względu na brak prawnego rozpoznania trudno podać precyzyjną liczbę takich rodzin. Najczęściej szacuje się, że około 50 tys. dzieci jest wychowywanych w rodzinach homoseksualnych, najczęściej przez parę lesbijek. Dzieci te są biologicznymi dziećmi jednego/jednej z partnerów/partnerek, pochodzącymi bądź z poprzedniego heteroseksualnego związku, bądź też poczętymi już podczas trwania związku homoseksualnego (Zima 2010).

Pokazanie, że dwie osoby planujące razem wspólne życie stykają się z podobnymi wyzwaniami związanymi ze wspólnym zamieszkiwaniem, sytuacją materialną czy kontaktami z otoczeniem społecznym jak pary heteroseksualne (Zima 2010), ma doprowadzić do uzyskania odpowiedniego statusu społecznego (tutaj rodziny) oraz umożliwić właściwe odczytanie charakteru związku poprzez mniej lub bardziej znaczących aktorów społecznych (Finch 2007).

Strategie jawienia się jako rodzina

Potrzeba społecznego rozpoznania jako rodziny par jedнопłciowych, a także chęć uregulowania kwestii majątkowych i prawnych sprawiają, że podejmuje się próby oraz dyskusje ukierunkowane na wprowadzenie odpowiednich regulacji prawnych. Oprócz działań lobbujących rząd oraz wszelkiego typu inicjatyw zachęcających społeczeństwo do opowiedzenia się za wprowadzeniem co najmniej instytucji związków partnerskich, poszukuje się alternatywnych rozwiązań. Ich celem jest nie tylko podkreślenie swojej obecności w społeczeństwie, ale również uzyskanie zarówno prawnego, jak i społecznego statusu małżeństwa/rodziny.

Strategie prawne

Według wspomnianego wcześniej raportu KPH (Winiewski, Świder 2021) w Polsce żyje 18 tys. małżeństw jedнопłciowych, które uregulowały swój status za granicą. Co więcej, na taki krok zdecydowałoby się 70% badanych, gdyby sytuacja finansowa im to umożliwiała. Aktualnie w Unii Europejskiej 14 państw umożliwia zawarcie związku małżeńskiego parze jedнопłciowej, a 21 wprowadziło związki partnerskie. Jednak aby Polak mógł skorzystać z prawa zawarcia związku małżeńskiego z osobą tej samej płci poza granicami Polski, prawo danego kraju musi zezwalać na taką możliwość obywatelowi innego państwa UE bez warunku przedłożenia przez interesariuszy zaświadczenia o zdolności do zawarcia małżeństwa za granicą, ponieważ w Polsce dokument ten nie może zostać wydany parze jedнопłciowej. Mimo takich obostrzeń rozwiązanie to nadal jest jednym z najczęściej wybieranych przez polskie pary homoseksualne.

Kolejnym, coraz bardziej popularnym rozwiązaniem jest umowa partnerska⁸. Umowa tego typu, podpisywana w obecności notariusza przez obie strony, regu-

⁸ Obowiązujące prawo pozwala na zawieranie tzw. umów nienazwanych, czyli takich, których strony same je nazywają i kształtują ich zakres obowiązywania. W zasadzie jedynym ograniczeniem jest konieczność działania w granicach prawa. Z tego też powodu umowy podpisywane przez pary jedнопłciowe przybierają różne nazwy. W niniejszej pracy umowa tego typu będzie nazywana umową partnerską.

luje szczegóły prawne oraz praktyczne dotyczące wspólnego życia partnerów (Miaszsek 2020). Choć może być ona zawarta na określony czas, w tym przypadku zawiera się ją na czas nieokreślony. Dzięki niej można uregulować szereg kwestii, m.in. te dotyczące opieki nad partnerem w przypadku choroby czy obowiązku alimentacyjnego w przypadku zerwania umowy przez jedną ze stron. Na jej podstawie można uzyskać prawo do informacji medycznych i uregulować kwestie podziału wspólnego majątku. Umowa ta nie rozstrzyga jedynie kwestii wspólnego ubezpieczenia, zachowku czy dziedziczenia bez podatku.

Strategie społeczne i symboliczne

Kolejną coraz bardziej popularną strategią realizowaną przez pary jedнопłciowe w celu uzyskania społecznego uznania/rozpoznania jako małżeństwo/rodzina, są śluby humanistyczne. Ceremonie humanistyczne dotarły do Polski z Zachodu dzięki powstałemu w 2005 roku Polskiemu Stowarzyszeniu Racjonalistów (PSR). Zgodnie z założeniem ruchu rozpowszechnianie ceremonii humanistycznych ma stanowić alternatywę dla ceremonii państwowych i religijnych⁹, szczególnie dla tych osób, które pozostają w strukturach instytucji religijnych wyłącznie dla rytuałów takich jak: ślub, chrzest dziecka czy pogrzeb. Rytuály humanistyczne w przeciwieństwie do religijnych nie odwołują się w swej treści do bytów nadprzyrodzonych, ale skupiają się wyłącznie na człowieku, jego jednostkowości oraz zdolności do samokreacji. Dzięki temu moc transformacyjna rytuału jest skupiona na jednostce, która sama w sobie jest źródłem sensu, wartości i mocy sprawczej, a nie na zewnętrznej sile. Od rytuałów cywilnych różnią się swobodą formy i treści celem wyjścia poza sztywnie określone struktury. Ceremonie te powinny być pochwałą życia i przestrzenią do realizacji swojej indywidualności, co przejawia się w możliwości dowolnego kształtowania formy i treści rytuału. Jednak – jak dostrzegli badacze – „indywidualizacja ta najczęściej skutkuje nie uwalnianiem ludzi od pewnych schematów, ale raczej indywidualizacją tych schematów” (Rejowska 2021; Majkowska-Szajer, Zych 2015; Majdecka 2018). Nie dziwi więc fakt, że ceremonie te w wielu aspektach bazują na matrycy zaczerpniętej z rytuałów religijnych czy państwowych. I choć w Polsce ceremonia ta nie niesie ze sobą skutków prawnych, to w sekularyzującym się społeczeństwie wypełnia pewną „rytualną lukę”, szczególnie w kontekście rytuałów „cykli i kryzysów życia” (Piwowski 2000: 208–209).

W porównaniu z poprzednimi rozwiązaniami, po które sięgają pary homoseksualne, ślub humanistyczny umożliwia im zorganizowanie wydarzenia o charak-

⁹ Zgodnie z nowo przyjętym statutem cele stowarzyszenia realizowane są między innymi poprzez „propagowanie ceremonii humanistycznych, a także organizowanie i przeprowadzanie ceremonii humanistycznych” (Statut Polskiego Stowarzyszenia Racjonalistów 2021: 3).

terze zbliżonym do rytuałów znanych ze świątyń czy urzędów. Ceremonia ta daje uczestnikom oraz samej parze emocjonalne doświadczenia i poczucie uroczystej wspólnoty, które są typowe dla tradycyjnych ślubów. W sensie społecznym śluby humanistyczne wprowadzają pary jedнопłciowe do przestrzeni, gdzie mogą symbolicznie potwierdzić swoją miłość i zobowiązanie przed bliskimi, wzmacniając poczucie przynależności i społecznej legitymizacji. Również dzięki temu, że można dokonać „tego aktu tutaj, na miejscu, na swojej ziemi, w swoim środowisku” (02/M/P)¹⁰. W sensie prawnym, ceremonie te nie zmieniają statusu prawnego pary. Mimo to w sferze społecznej odgrywają kluczową rolę, dostarczając przestrzeni do symbolicznego uznania związku, jego transformacji, co pomaga w budowaniu tożsamości oraz wzmacnianiu więzi z otoczeniem, które staje się świadkiem ich zobowiązania. Nie dziwi więc fakt, że coraz więcej par homoseksualnych decyduje się na tę formę ceremonii.

Humanistyczne śluby par jedнопłciowych – motywacje

Na drodze analizy treści przeprowadzonych wywiadów wyznaczono cztery główne – poruszane przez każdego z badanych – kategorie motywacji, którymi kierowały się pary homoseksualne, podejmując decyzję o zorganizowaniu ceremonii ślubu humanistycznego w Polsce. Pierwszą z nich jest potrzeba podkreślenia wejścia w kolejny etap życia oraz tworzonej relacji. Innymi potrzebami kierującymi pary w stronę ślubu jest chęć uspołecznienia relacji oraz zakomunikowania (nie tylko sobie) nowego statusu. Ostatnim, choć mniej istotnym, motywem jest chęć aktywnego działania na rzecz społeczności LGBT+ poprzez ceremonię. Przyjrzyjmy się pokrótce każdej z wyżej wymienionych motywacji.

Ślub jako podkreślenie etapu życia i relacji

Wydaje mi się, że każda dziewczyna, kobieta, gdzieś tam marzy o tym, by mieć ten pierścionek, żeby założyć tę suknię, bez względu na orientację. Są to takie kroki, które są ważne w życiu kobiety, jeżeli kocha i jest kochana (03/Z/P).

Tak jedna z respondentek podsumowała swoją decyzję o odbyciu ceremonii ślubnej ze swoją partnerką. I choć chęć ślubu odniosła bezpośrednio do pragnień kobiecych, to potrzeby te nie są zależne od płci. Celebrant ślubów humanistycznych podkreślił, że:

¹⁰ Wypowiedzi respondentów badań zostały zakodowane w następujący sposób: numer porządkowy/para męska (M), para żeńska (Z)/małżeństwo (M), narzeczeństwo (P), celebrant (C).

Kwestia wyrażania swoich uczuć i chęci pokazania światu, że wybrało się kogoś na tę drugą osobę, jest pragnieniem wynikającym z potrzeb człowieka, a nie z potrzeb płci (05/C).

Na trafność jego opinii wskazuje fakt, że większość respondentów początkowo nie planowało ślubu. Potrzeba ta pojawiła się wraz z biegiem czasu, szczególnie gdy stworzyli relację określaną jako szczęśliwa.

Nie myślałem wcześniej o ślubie, ale gdy w 2013 roku zginął mój brat, zorientowałem się, że najbliższą mi osobą jest mój chłopak, i on jest moją prawdziwą rodziną. I tak zaczęło się myślenie o ślubie (01/M/M).

Jak widzimy, dla powyżej zacytowanych respondentów ślub odgrywał istotną rolę w konstruowaniu swojego indywidualnego życia. Ślub, mimo wszelkich przemian społecznych, nadal odpowiada na pragnienia jednostek, aby zrobić kolejny krok w swoim życiu. Przejście z jednego etapu życia w drugi w swoich kulturowych podstawach domaga się pewnej ceremonii, by ta swoista transformacja statusu, nie pozostała jedynie na poziomie zmiany kategorii, co niewątpliwie kieruje pary w stronę ślubu (Leach 1989: 47).

Decyzja o ślubie motywowana jest również podniesieniem rangi relacji łączącej dwojga ludzi. Nie jest to zaskakujące, gdyż akt ślubu w swoich podstawach, „niezależnie od wielu innych typów związków, o podłożu emocjonalnym i seksualnym” (Baniak 2005: 99) rozpoczyna kolejny etap relacji, którym jest małżeństwo. Związek ulega transformacji w konsekwencji podjętego zobowiązania, a ślub jest momentem przemiany i rozpoczęcia tego, co powszechnie ukrywa się pod określeniem nowej drogi życia. Jeden z respondentów ujął to następująco:

małżeństwo sprawia, że nie jest to obca osoba. [...] Generalnie małżeństwo i to, że żyjesz razem, sprawia, że ta druga osoba nie jest twoim kolegą, znajomym, chłopakiem tylko jest to faktycznie rodzina. Dużo łatwiej zostawić kogoś, z kim nie jest się związanym tak bardzo niż kogoś, kto jest dla Ciebie tak bliski jak Twój mąż. Stąd m.in. decyzja o ślubie (02/M/P).

Na wielu płaszczyznach ceremonia ślubu jest postrzegana jako rytuał przejścia, odnoszący się do samej jednostki będącej przedmiotem rytuału, do relacji, w jakiej pozostaje z osobą, wobec której się zobowiązuje, ale również dokonuje się przejście w postrzeganiu społecznym jednostki i pary. Dla respondentów ślub jest kolejnym krokiem w ich jednostkowym życiu i często postrzega się go jako „kwintesencję ziemskiego szczęścia” (Bartosz 2015: 22). Dodatkowo ceremonia transformuje oraz podkreśla wagę relacji. Ostatecznie nadaje ona nowy status społeczny parze, której na bazie rytuału zmieniają się pełnione role. Z partnerów stają się małżeństwem, z chłopaka – mężem, a z brata partnera – szwagrem.

Postrzeżenie to z jednej strony podkreśla wagę indywidualnych przeżyć i jednostkową drogę do spełnienia, pomimo napotykanego oporu, a z drugiej – wpisuje się w utrwalone struktury społeczne. Z jednej strony ślub jest przejawem oporu wobec dominacji heteronormatywnych wzorców, a z drugiej – konformizmu objawiającego się chęcią przynależności do głównego nurtu społecznego i potwier-

dzeniem swojego związku według wartości, które są zgodne z powszechnym przekonaniem o ślubie.

Ślub jako uspołecznienie relacji

Choć relacje międzyludzkie (w tym ślub) coraz częściej sprowadzane są wyłącznie do sfery prywatnej, wśród respondentów można zauważyć odmienny trend. Dla wszystkich badanych par obecność rodziny oraz przyjaciół jest istotną kwestią. Jeden z respondentów, który wraz ze swoim partnerem na co dzień mieszka w Australii, gdzie mogą zawrzeć formalny związek małżeński, na pytanie: dlaczego zdecydowali się na ceremonię w Polsce? – odpowiedział:

W Polsce będzie pierwsza ceremonia ze względów emocjonalnych. Dla nas ten ślub jest istotniejszy, ponieważ będzie wśród naszych przyjaciół, rodziny i znajomych (02/M/P).

Każdy rytuał, a szczególnie ten ukierunkowany na zmianę statusu społecznego, aby mógł się w pełni dokonać, musi być uspołeczniony. Ślub jest ceremonią o tyle wyjątkową, że to właśnie on w opinii społecznej zaświadcza o rozpoczęciu życia małżeńskiego (Baniak 2005: 101). Obecność najbliższego otoczenia w roli świadka dokonującego się rytuału, w dużej mierze legitymizuje przemianę statusu społecznego. Jak wskazuje Ewa Majdecka, „przysięga powinna zostać wypowiedziana w obliczu najbliższej parze społeczności” (Majdecka 2018: 130), co czyni ich świadkami złożonego przyrzeczenia, a w efekcie wzmacnia kontrolę społeczną nad parą oraz podnosi jej rangę. Nie dziwi więc fakt, że możliwość zaproszenia znacznej liczby krewnych na ślub jest jednym z przeważających argumentów na rzecz ceremonii humanistycznej.

Jak wskazuje Charles Taylor, „nasze samookreślenie następuje tylko w oczach lub wobec innych” (Taylor 1995: 15), a ze względu na zakorzenione w Polsce wartości rodzinne to właśnie rodzina jest tą grupą, na której szczególnie zależy parom, aby była świadkiem ich ceremonii.

Wysłaliśmy zaproszenia do 130 osób i wszyscy potwierdzili. Z czego 70% to rodzina bliska i daleka (02/M/P).

Nierzadko „brak akceptacji ze strony rodziny dla pary jedнопłciowej łączył się z chęcią przekonania ich do swoich poglądów lub choćby ich tolerancji” (Majdecka 2018: 133). Wielu jednak nie podejmuje dyskusji z rodziną. Nadzieję na zmianę stosunku bliskich wobec homoseksualnych małżonków pary pokładają w ceremonii, która według nich ma ukazać rodzinie, że ich relacja, ślub oraz życie małżeńskie w swoich fundamentach nie różni się niczym od ślubów czy relacji heteroseksualnych. Oczekuje się tutaj pozytywnego efektu, który niesie ze sobą rytuał. Powinien on sprzyjać stabilizacji stosunków społecznych, „zapewniać spokój i harmonię, umożliwiać wyrażenie własnych uczuć, zmniejszać strach i napięcie

albo łagodzić agresję” (Małyńska 2002: 201). Co więcej brak akceptacji ze strony rodziny niesie ze sobą zagrożenie, a jest nim nierozpoznanie pary jednopłciowej jako małżeństwa/rodziny.

Ja mam trochę takie poczucie, że chciałabym, by moja rodzina zaczęła to brać poważnie. Aktualnie nikt nie bierze pod uwagę tego, że jest to uczucie i że chcemy być ze sobą do końca życia. I w momencie, w którym będą oni uczestniczyć w ceremonii, to być może do nich to wtedy dotrze (03/Z/P).

Ślub jako performans

Struktura ceremonii ślubnej, szczególnie gdy jest oparta na matrycach rozpoznawalnych jako znane i przynależne temu właśnie aktowi, posiada cechy środka komunikowania się. Respondenci prowadzonych badań wielokrotnie wskazywali na aspekt performatywny, a tym samym komunikacyjny samego ślubu, jak i elementów będących jego konsekwencją, takich jak zmiana nazwiska czy noszenie obrączek. Wszystkie te działania mają na celu komunikować parze, jak i otoczeniu, nowy status, a tym samym gwarantować rozpoznanie ich jako małżeństwo/rodzina.

Ważne, by powiedzieć sobie coś na głos, słowa mają ogromną moc sprawczą. Myślę, że takie powiedzenie „ja ciebie kocham” mocno cementuje związek i pokazuje światu to, co nas łączy (06/Z/P).

Ślub jest komunikatem zwróconym ku jednostce będącej jego źródłem, ku drugiej osobie, której coś ślubujemy, oraz informacją skierowaną do otoczenia będącego świadkiem wydarzenia. Ceremonia, przez swój performatywny charakter oraz nasączenie „illokucyjnymi aktami mowy” (Austin 1993), dąży do tego, by otoczenie zaczęło postrzegać dwie osoby, a one same siebie nie jako oddzielne i samotne, ale jako parę (Mizelińska, Stasińska 2014: 129).

Ludzie potrzebują uzewnętrznić swoje uczucia. Chcą powiedzieć i pokazać najbliższym, po prostu światu, że jest się z tą osobą i że się kocha (05/C).

Rola słowa w ślubach jednopłciowych jest o tyle istotna, że przysięgi napisane przez parę nie są tylko wyrażeniem wzajemnej miłości i zobowiązania¹¹, ale niosą również głęboki ładunek symboliczny i społeczny, podkreślający równość oraz afirmację związku w obliczu historycznych i współczesnych wyzwań związanych z akceptacją. Słowa przysięgi pełnią funkcję afirmacji tożsamości pary, odnosząc się do wspólnych doświadczeń i pokonywanych trudności, co nadaje im wyjątkowy rezonans emocjonalny. Różnią się one od słów wypowiedzianych podczas ślubów

¹¹ Chcemy, by nasze rodziny i znajomi usłyszeli o naszej miłości (03/Z/P).

heteroseksualnych, bardziej osadzonych w społecznej normie, gdyż przysięgi jedнопłciowe często przełamują tabu i wzmacniają poczucie wspólnoty, stając się jednocześnie aktem edukacyjnym i inspirującym.

Pary jedнопłciowe – mniej lub bardziej świadomie – na drodze przygotowywania scenariusza ceremonii dążą do tego, aby w swojej formie była ona w jak największym stopniu podobna do tych znanych nam z rytuałów religijnych czy państwowych. Stworzenie odpowiednich warunków, zachowanie znanej sekwencji działań oraz utrzymanie – mimo indywidualizacji – tradycyjnej formy przysięgi służy temu, by całość wydarzenia złożyła się na jeden komunikat informujący samą parę oraz jej otoczenie, że od tego momentu są małżeństwem oraz rodziną. Chociaż tradycja jest opresyjna względem par jedнопłciowych, zachowanie jej elementów w ślubach jedнопłciowych łączy aspekt afirmacji własnej tożsamości z próbą otrzymania uznania w społecznym kontekście. Ceremonia zbliżona w swej strukturze do religijnych czy państwowych rytuałów jest także aktem przełamywania ograniczeń narzucanych przez heteronormatywność, ponieważ przenosi na nowy grunt symbolikę związku i przysięgi, redefiniując, co oznacza „tradycyjna” rodzina. Tym samym uczestnictwo w znanych rytuałach i wykorzystanie ich języka pozwala nie tylko na podkreślenie miłości i zobowiązania, ale także na zaznaczenie swej obecności i zyskanie akceptacji w ramach szerokiej społeczności.

Nie dziwi więc fakt, że określana przez respondentów potrzeba zakomunikowania otoczeniu swoich uczuć, podjęcia się publicznie zobowiązania wobec partnera często w formie przypominającej tę znaną z kościoła czy urzędu jest jedną z motywacji, którymi kierują się pary chcące zawrzeć związek małżeński.

Ślub jako działanie aktywistyczne

Tym, co również jawi się nam na bazie przeprowadzonych wywiadów jako motywacja do zorganizowania ceremonii ślubnej, przedstawiana często jako produkt uboczny mający swe źródło w komunikacyjnym charakterze ślubu omówionym powyżej, jest jego aspekt aktywistyczny. W zależności od stopnia zaangażowania poszczególnych respondentów w działalność na rzecz rozpoznania przez polskie prawo związków jedнопłciowych motywacja ta była mniej lub bardziej podkreślana.

Tylko jedna para nie zwróciła uwagi na ten aspekt swojego ślubu, mimo że po nim udzielili kilku wywiadów do czasopism wydawanych przez środowisko LGBT+. Inna para wskazała na znaczenie ich ślubu dla najbliższego jej otoczenia, nie dokonując rozróżnienia społeczności homo- i heteroseksualnej.

Chcemy pokazać [otoczeniu heteroseksualnym – przyp. M.O.], że jest to do zrobienia. Często słyszałyśmy: wy w tej Polsce nic nie możecie. I my chcemy im pokazać, że to jednak da się zrobić (03/Z/P).

Według nich ich ślub ma potencjał zwalczania stereotypów krążących na temat par jedнопłciowych w społeczeństwie oraz nadania twarzy społeczności LGBT+. Ceremonia ma pokazać innym, że ich życie – poprzez zachowanie tradycyjnie i społecznie ustalonych norm dotyczących życia małżeńskiego – nie różni się niczym od małżeństw heteroseksualnych. Z kolei dla społeczności homoseksualnej ślub ma być dowodem na to, że „można wziąć ślub, zachowując większość praw, które mają osoby heteroseksualne po ślubie w stosunku do siebie” (03/Z/P). I choć ten aspekt w kontekście nadal panujących norm społecznych i kulturowych wzorców, w kontekście postrzegania społeczności LGBT+, znajduje swoje uzasadnienie – jednocześnie ukazuje asymetrię relacji, w której ta społeczność czuje potrzebę przekonania otoczenia o swojej wartości i „normalności”, co wciąż wskazuje na nierówność pozycji i oczekiwanie akceptacji ze strony dominującej, heteronormatywnej grupy.

Troje kolejnych respondentów to osoby, które działają lub działały w przeszłości w organizacjach ukierunkowanych na walkę o prawa mniejszości seksualnej w Polsce. Wśród tej grupy respondentów aktywizm był bardzo mocno podkreślonym aspektem ślubu, a także wskazywany jako jedna z ważnych, ale nigdy nie głównych motywacji.

Ten nasz ślub jest pewnego rodzaju manifestem. Manifestem, który jest dla mnie ważny z tego względu, że kilka lat spędziłem nad tym, aby walczyć mniej lub bardziej o prawa osób LGBT+ (02/M/P).

Kolejna respondentka wraz ze swoją partnerką¹² zdecydowały się na ślub podczas Marszu Równości, przy którego organizacji pracują od lat.

Przez ten ślub chcieliśmy pokazać to, że zabranianie ślubów parom jedнопłciowym jest odbieraniem tego, co się nam należy. Jest zawłaszczaniem pewnych praw przez „heteronormę”. Jednak my i tak po nie sięgamy (04/Z/M).

Ostatnia respondentka, również osoba silnie działająca w organizacjach na rzecz mniejszości seksualnej w Polsce, podkreśliła, że ślub oprócz innych, istotniejszych elementów ma dla niej również duży potencjał manifestacyjny. Jako działaczka, wraz ze swoją partnerką, chciałaby wykorzystać ceremonię do tego, „by pokazać to, że jesteśmy dyskryminowaną mniejszością cały czas i że nie mamy równych praw, mimo że chcemy mieć równe obowiązki” (06/Z/P).

Aspekt aktywistyczny jest niejako zakorzeniony w ceremoniach ślubnych par jedнопłciowych. I choć nie stanowi czołowej motywacji do odbycia ceremonii ślubnej, to niewątpliwie jest pewnego rodzaju narzędziem, które niejako przy okazji daje możliwość zrobienia czegoś więcej dla społeczności LGBT+. Świadczy to również o tym, że w przypadku ślubów jedнопłciowych bardziej niż heteroseksu-

¹² W tym przypadku nie użyto określenia „żona”, ponieważ zgodnie z wypowiedzią respondentki określenie to jest przez nie stosowane rzadko ze względu na to, że implikuje pewien stosunek posiadania.

alnych to, co prywatne, często przeplata się z tym, co wspólnotowe, a jednostkowe działanie może przynieść ważne efekty dla ogółu.

Zakończenie

Jak widzimy, motywacje par jedнопłciowych decydujących się na odbycie ceremonii ślubnej w Polsce ukierunkowane są nie tylko na spełnienie swoich indywidualnych potrzeb, takich jak podkreślenie wejścia w kolejny etap życia jednostkowego, społecznego czy relacyjnego. W znacznej mierze – co starano się wykazać powyżej, bazując na wypowiedziach respondentów – odnoszą się one do społeczeństwa, od którego oczekuje się aprobaty, spojrzenia na relację jedнопłciową przez pryzmat uczucia, emocji oraz w odniesieniu do relacji heteroseksualnych. Co więcej, w ceremonii upatruje się niejako rytualnej transformacji nie tylko siebie jako jednostki czy pary, ale również społeczeństwa, które poprzez uczestnictwo w tym rytuale ma umieścić jego aktorów w nowych społecznych kategoriach rodziny i małżeństwa. Potrzeba uspołecznienia relacji, a tym samym dokonanie aktu ślubu pośród tych – kulturowo czy społecznie uznawanych za znaczących (rodzina), a także motywacja opierająca się na potrzebie zakomunikowania swojego uczucia najbliższemu otoczeniu, wskazują na to, że omawiane śluby mają na celu nie tylko nadać twarz konkretnej parze jedнопłciowej, ale i całej społeczności LGBT+.

Jacek Kochanowski w książce *Kultura polska a homoseksualizm* (Kochanowski 2014) zwrócił uwagę na fakt, że pary jedнопłciowe poddane mocnemu oddziaływaniu polskich wzorów kultury ulegają nieoczekiwanej renormatywizacji, co sprawia, że dążą do podtrzymywania *stricte* konserwatywnych obyczajów, między innymi takich jak deklarowana norma monogamii związków małżeńskich, i mówiąc szerzej – wzorów życia partnerskiego. Nie da się zaprzeczyć, że na bazie prowadzonych badań, co wynika również z treści tej pracy, dążenie do zrealizowania norm kulturowo przypisanych małżeństwom heteroseksualnym jest obecne wśród małżeństw jedнопłciowych. Działanie to nie podlega ocenie w kategoriach: dobrze lub nieodpowiednie. Jedynie wskazuje na to, że oprócz motywacji indywidualnych i potrzeby związania swojego życia z drugą osobą i zakomunikowania tego społeczeństwu (kulturowo postrzegane jako standardowy proces rozwoju człowieka jako jednostki społecznej) wśród par jedнопłciowych dostrzega się również dążenie do tego, by być uznanym. Aby w ich relacji, motywacjach czy życiu małżeńskim otoczenie dostrzegło, że niczym się nie różnią „od małżeństwa wujka Staszka i ciotki Tereski” (04/Z/M).

To właśnie ta potrzeba uznania sprawia, że analiza małżeństw homoseksualnych i ich motywacji powinna być dokonywana z dużym wyczuleniem na niuanse, szczególnie w sytuacji stawiania małżeństw jedнопłciowych obok dominujących małżeństw heteroseksualnych. W przypadku małżeństw jedнопłciowych uznanie

często wiąże się z pragnieniem społecznej akceptacji i symbolicznego potwierdzenia równości. Z kolei w małżeństwach heteroseksualnych poważanie może koncentrować się na innych aspektach, np. tradycyjnych rolach czy rodzinnych więziach. Dlatego analiza motywacji małżeństw jedнопłciowych wymaga zwrócenia szczególnej uwagi na te różnice i kontekst społeczny nadający ceremonii ślubnej specyficzne znaczenie.

Gdy ludzie hetero biorą ślub, to nikogo nie muszą pytać o zgodę, natomiast w przypadku nas, osób w związkach jedнопłciowych, chcących te związki sformalizować, wymaga się, abyśmy uzyskali zgodę, chociaż połowy społeczeństwa (06/Z/P).

Bibliografia

Abramowicz M.

2007 *Sytuacja społeczna osób biseksualnych i homoseksualnych w Polsce. Raport za lata 2005 i 2006*, Warszawa.

Austin L.J.

1993 *Mówienie i poznawanie*, przeł. B. Chwedeńczuk, Warszawa.

Baniak J.

2005 *Ślub kościelny jako podstawa małżeństwa i rodziny w wyobrażeniach i ocenach katolików polskich* w: K. Rędziński (red.), *Rodzina, szkoła, kultura – społeczeństwo otwarte*, Częstochowa.

Bartosz A.

2015 *Spotkasz tam siebie jakiego się nie spodziewasz* w: D. Majkowska-Szajer, M. Zych (red.), *Wesela 21*, Kraków, s. 7–25.

CBOS

2019 *Stosunek Polaków do związków homoseksualnych*, „Komunikat z badań”, nr 90.

Finch J.

2007 *Displaying Families*, „Sociology”, nr 41, s. 65–81.

Kochanowski J.

2014 *Kultura polska a homoseksualizm*, Warszawa.

Krzemiński I.

2009 *Naznaczeni – mniejszości seksualne w Polsce. Raport 2008*, Warszawa.

Leach E.

1989 *Rytuał i narracja*, przeł. M. Buchowski, A. Grzegorzczak, E. Umińska-Plisenko, Warszawa.

Majdecka E.

2018 „*My jesteśmy małżeństwem nie tylko dlatego, że państwo nam tak mówi*” – rzecz o ślubach humanistycznych w Polsce, „Societas/Comunitas”, nr 1–2, s. 125–141.

Majkowska-Szajer D., Zych M. (red.)

2015 *Wesela 21*, Kraków.

Małyńska A.

2002 *Rytuał a stereotyp. Podobieństwa oraz różnice genetyczne i funkcjonalne*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury”, nr 14, s. 197–216.

- Mizielińska J., Abramowicz M., Stasińska A. (red.)
2014 *Rodziny z wyboru w Polsce. Życie rodzinne osób nieheteroseksualnych*, Warszawa.
- Mizielińska J., Stasińska A. (red.)
2014 *Prywatne jest polityczne: strategie emancypacyjne rodzin z wyboru w Polsce. Studium wybranych przypadków*, „Studia Socjologiczne”, nr 4, s. 111–140.
- Moszka P.
2020 *Aktywizm na rzecz równości i różnorodności osób LGBTQ+*, „Studia Socjologiczne”, nr 2, s. 1–19.
- Piwowarski W.
2000 *Socjologia religii. Antologia tekstów*, Lublin.
- Rejowska A.
2021 *Humanist Weddings in Poland: The Various Motivations of Couples*, „Sociology of Religion”, nr 82, s. 281–304.
- Slany K., Struzik J., Wojnicka K.
2011 *Gender w społeczeństwie polskim*, Kraków.
- Taylor Ch.
1995 *Polityka uznania w: Multikulturalizm*, A. Gutmann (red.), M. Rychłowski (tłum.), Warszawa.
- Winiewski M., Świder M.
2021 *Raport za lata 2019–2020. Sytuacja społeczna osób LGBT+ w Polsce*, Warszawa.
- Wojciechowska M.
2014 *Uczenie się „normalności” w sytuacji doświadczania symbolicznego wykluczenia – przykład badań nad rodzicielstwem jedнопłciowym kobiet w społeczeństwie heteronormatywnym*, „Studia Socjologiczne”, nr 3, s. 127–157.
- Zima M.
2010 *Tęczęwe rodziny w Polsce. Prawo a rodziny gejowsko-lesbijskie. Raport 2009*, Warszawa.

Badania odautorskie/niepublikowane

- 01/M/M, „Badania na rzecz pracy dyplomowej – transkrypcje”, niepublikowane – archiwum autora.
- 02/M/P, „Badania na rzecz pracy dyplomowej – transkrypcje”, niepublikowane – archiwum autora.
- 03/Z/P, „Badania na rzecz pracy dyplomowej – transkrypcje”, niepublikowane – archiwum autora.
- 04/Z/M, „Badania na rzecz pracy dyplomowej – transkrypcje”, niepublikowane – archiwum autora.
- 05/C, „Badania na rzecz pracy dyplomowej – transkrypcje”, niepublikowane – archiwum autora.
- 06/Z/P, „Badania na rzecz pracy dyplomowej – transkrypcje”, niepublikowane – archiwum autora.

Źródła internetowe

Malinowski P.

2020 *Andrzej Duda o LGBT: Próbuje mówić, że to ludzie. To ideologia*, „Rzeczpospolita”, <https://www.rp.pl/Wybory-prezydenckie-2020/200619782-Andrzej-Duda-o-LGBT-Probuj-a-wmowicze-to-ludzie-To-ideologia.html> (dostęp: 15.01.2021).

Misiaszek M.

2020 *Umowa kohabitacyjna (umowa konkubencka lub umowa partnerska)*, <https://platek-wspolnicy.pl/umowa-kohabitacyjna/> (dostęp: 13.03.2022).

2021 *Wiceminister sprawiedliwości o ślubie lekarzy z Bydgoszczy: ukrócić takie „błazeństwa”*, <https://wiadomosci.onet.pl/kujawsko-pomorskie/bydgoszcz-wiceminister-marcin-romanowski-nazwal-slub-lekarzy-blazenstwem/qxklsq4> (dostęp: 4.11.2021).

Statut Polskiego Stowarzyszenia Racjonalistów

2021 <https://www.psr.org.pl/item/1086-statut-psr-uchwalony-18-grudnia-2021> (dostęp: 5.01.2022).